

บทที่ ๕

ลักษณะของไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผนเปรียบเทียบกับไสยศาสตร์ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ

วรรณคดีเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์ นักจิตวิทยาคนสำคัญคือซิกมันด์ ฟรอยด์ มีความเห็นว่า "สาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์สืบเนื่องมาจากจิตใต้สำนึก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความปรารถนาทางเพศอันก่อให้เกิดปมเพศ (Complex) ที่สำคัญคือ ปมออดิปัส (Oedipus Complex) และปมอีเลคตรา (Electra Complex) นั้น แอคเลอร์ มีความเห็นแย้งว่า การวิเคราะห์ย่อมแสดงให้เห็นว่าในใจของมนุษย์มีกลุ่มอารมณ์ต่าง ๆ ที่ตกค้างอยู่ในจิตใต้สำนึก สุกแล้วแต่เหตุการณ์ที่เข้ามากระทบจิตจะก่อให้เกิดปมชนิดใดขึ้น มิได้มีสาเหตุมาจากจิตซึ่งมีความสัมพันธ์กับเพศสเพียงอย่างเดียวตามทฤษฎีของฟรอยด์ นอกจากนี้แอคเลอร์ยังเสนอปมชนิดใหม่ คือ "ปมค้อย" (Inferiority Complex) ซึ่งเขาเห็นว่ามีความสำคัญและมีบทบาทอย่างยิ่งในจิตใต้สำนึกอันก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ส่วนสูง กลับมีความเห็นแตกแยกออกไปจากฟรอยด์ และแอคเลอร์ จิตใต้สำนึกที่สำคัญในทัศนะของจุงเป็นจิตไร้สำนึกรวม (Collective Unconscious) ของมนุษยชาติ ส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกันและก่อให้เกิดพฤติกรรมซ้ำ ๆ กันจนสามารถจัดให้เป็นแบบฉบับ (Archetype) หนึ่ง ๆ ได้ ไม่ว่าจะป็นชาติใด และสมัยใด" ๑

นางสาวชลธิรา สัตยาวัดนา ได้สรุปความเห็นของจุงเกี่ยวกับหลักแบบฉบับของพฤติกรรมของมนุษย์ว่า "ความเชื่อทางศาสนา ประเพณี ระบบสังคม ตลอดจนคติพื้นเมืองและนิทานพื้นเมืองของชนชาติต่าง ๆ จะมีบางส่วนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันอย่างน่าประหลาด ส่วนที่คล้ายคลึงกันนี้จักเป็นลักษณะสากล (Universal) สามารถนำมาจัดแยกประเภทและรวบรวมเป็นแบบ (Type) หนึ่ง ๆ ได้ แม้ชนชาติที่อยู่ห่างกันคนละซีกโลกก็อาจจะมีแบบที่คล้ายคลึงกันได้ด้วย และเมื่อพิจารณาแบบต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งก็สังเกตเห็นได้ชัดว่ามีได้เป็นแบบที่เกิดขึ้นใหม่ หากมีแก่นที่ซ้ำหรือคล้ายคลึงกับแบบในสมัยโบราณด้วย" ๒

๑ ชลธิรา สัตยาวัดนา, การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ๒๕๑๓ อัครสาเนา), หน้า ๓๔.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

การใช้ไสยศาสตร์ในวรรณคดีต่าง ๆ ก็คล้ายกับความคิดเห็นข้างต้น คือวรรณคดีมักจะมีการใช้ไสยศาสตร์ในลักษณะคล้าย ๆ กันจนเป็นแบบฉบับ ในประวัติวรรณคดีไทย วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณคดีที่บรรยายการใช้ไสยศาสตร์อย่างละเอียด และแสดงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านสมัยนั้นอย่างแท้จริง เป็นเรื่องชีวิตชาวไทยแท้ ๆ มีไสยศาสตร์ในลักษณะซ้ำ ๆ กันในเรื่องเดียวกันอยู่หลายตอน มีใช้เรื่องที่ไต่ถามทอดมาจากวรรณคดีของชาติอื่น หรือเป็นเรื่องทำนองจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่ประการใด

ในวรรณคดีที่ถ่ายทอดมาจากวรรณคดีของชาติอื่น เช่นนิทานชาดกหรือวรรณคดีที่เขียนจินตนาการประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ สังข์ทอง ลักษณะวงศ์ สิ่งทงไกรภพ โคบุตร จะมีแบบฉบับของไสยศาสตร์ที่แตกต่างออกไปจากไสยศาสตร์ในนิทานพื้นบ้านที่แสดงชีวิตชาวบ้านแท้ ๆ บาง เช่นเรื่องขุนช้างขุนแผน เพราะวรรณคดีประเภทหลังสะท้อนภาพชีวิตจริงมากกว่า แต่ก็มีไสยศาสตร์บางอย่างที่เหมือนกับไสยศาสตร์ในชาดก และนิยายจักร ๆ วงศ์ ๆ จนพอจะยกมาเปรียบเทียบกันได้ ในการเปรียบเทียบการใช้ไสยศาสตร์ในเรื่องขุน-
 ช้างขุนแผนกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ จึงขอยกวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีลักษณะพอจะเปรียบเทียบกันได้คือ

๑. เรื่องลิลิตพระลอ แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นวรรณคดีพื้นเมืองที่เกี่ยวข้องกับชีวิตกษัตริย์
๒. เรื่องไกรทอง แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีพื้นบ้านเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนธรรมดาสามัญ
๓. เรื่องลักษณะวงศ์ แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ
๔. เรื่องสิ่งทงไกรภพ แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ
๕. เรื่องโคบุตร แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ
๖. เรื่องสังข์ทอง แต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีประเภทชาดก
๗. เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวรรณคดีประเภทชาดก

ทั้งนี้เนื่องจากวรรณคดีทั้ง ๗ เรื่องนี้มีทั้งที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเหมาะที่จะเปรียบเทียบกับวรรณคดีหรือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีการชำระต่อเติมและแต่งขึ้นใหม่บางตอนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นวรรณคดีความสมัยและมีผู้แต่งหลายคน

อนึ่ง วรรณคดีทั้ง ๗ เรื่องและเรื่องขุนช้างขุนแผนต่างก็เป็นวรรณคดีประเภทที่ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวว่า เป็น "วรรณคดีที่เล่าพฤติกรรมและแสดงความคิดเห็นของผู้อื่น โดยแสดงความคิดเห็นของผู้แต่งน้อยที่สุด" ๒ ผู้เขียนจึงเลือกเอาวรรณคดีทั้ง ๗ เรื่อง มาเปรียบเทียบกับเรื่องขุนช้างขุนแผนตามหัวข้อต่อไปนี้

ลักษณะการสืบต่อสายศาสตร์

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงการศึกษาและการสืบต่อสายศาสตร์หรือการส่งทอดความรู้ และอำนาจทางสายศาสตร์ เฉพาะในระหว่างมนุษย์สามัญเท่านั้น มายากรหรือผู้รู้สายศาสตร์ต้องศึกษาเป็นความรู้มาแต่เริ่มต้น โดยศึกษาจากผู้สอนโดยตรงหรือศึกษาจากตำราก็ได้^๓

๑ กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ในตำนานเสภาว่า สุนทรภู่แต่งตอนกำเนิกพลายงาม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ตอนปลายแก้วเป็นฐกั๊บบางพิม ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างและเข้าห้องนางแก้วกิริยา ตอนนางวันทองหึงนางลาวทอง และตอนขุนแผนติดคุก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ตอนขุนช้างขอนางพิม ตอนขุนแผนพานางวันทองหนี และตอนขุนช้างตามนางวันทอง ครูแจ๋งแต่งตอนกำเนิกกุมารทอง ขุนแผนพลายงามแก่พระท่ายน้ำ ขุนแผนพลายงามสะกดพระเจ้าเชียงใหม่ และจระเข้เถรขวาด ส่วนสำนวนเดิมมีก่อนพระเจ้าหลานชายถวายนางสร้อยทองแก่สมเด็จพระพันวษา ถวายนางสร้อยทองสร้อยฟ้า บางตอนก็ไม่สามารถทราบได้ว่าผู้ใดเป็นผู้แต่ง ทรงสันนิษฐานว่าเป็นสำนวนเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา และครูแจ๋งแต่งเติม.

๒ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้ไขเพิ่มเติม; พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๐๖.

๓ กุบหที่ ๓, หน้า ๒๖.

วรรณคดีที่กล่าวถึงกัร สืบต่อไสยศาสตร์ เหมือนกับวรรณคดี เรื่องขุนช้างขุนแผน ก็คือ เรื่องไกรทอง ตามเรื่องไกรทองกล่าวว่าไกรทองนั้น "เป็นคนรักเรียนวิชาอาคมมาแต่คนอย เมื่อขึ้นไปอยู่เมืองพิศณุอายุได้ ๑๘ ปี เวลาว่างการค้าขายอุทิศส่ำไปเล่าเรียนวิชากับพระครูที่วัดหน้าพระธาตุเสมอไม่ขาด ท่านพระครูรักใคร่บอกวิชาอาคมให้จนชำนาญชำนาญ" ๑

ไกรทองเป็นมายากรหรือผู้รู้ไสยศาสตร์ที่เป็นมนุษย์ธรรมดา และต้องศึกษากับอาจารย์คือพระครูที่วัดหน้าพระธาตุ เป็นการเรียนจากผู้สอนโดยตรง

เรื่องลักษณะวงศ์ มีลักษณะวงศ์เป็นผู้เรียนไสยศาสตร์ที่เป็นมนุษย์ธรรมดาศึกษาวิชาจากพระฤาษี เป็นการเรียนจากผู้สอนโดยตรง ดังกล่าวกลอนว่าดังนี้

"ตั้งคาถาอาคมอันเลิศแล้ว	ให้ตลาดแคล้วศาสตราเป็นหาฝน
นฤมิตบิณฑเบียนในกายคน	ถึงอับจนจวนตัวไม่กลัวตาย/
หน่อษัตริย์สังวัชชยายเวท	ซึ่งวิเศษจำได้คงใจหมาย
ทั้งเวทมนต์บนคลองไม่เคลื่อนคลาย	แสนสบายอยู่ในบรรศาลา" ๒

เรื่องสิ่งทไกรภพ มีพราหมณ์เทพจินตาศึกษาไตรภพจากพราหมณ์วิรุณฉายผู้มีค่าที่บ้านเรือนของคน ๓

พราหมณ์เทพจินตาศึกษาและสิ่งทไกรภพเรียนวิชาจากพินทุมารที่ในถ้ำ

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "ไกรทอง," บทละครนอกกรม ๖ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๓๖๘-๓๖๙.

๒ สุนทรภู่, "ลักษณะวงศ์," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๓๔๘-๓๔๙.

๓ สุนทรภู่, "สิ่งทไกรภพ," เรื่องเดิม, หน้า ๒๘.

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

สิงหไกรภพเรียนเวทมนต์จากโยคีในป่า^๑

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงตัวละครที่เป็นมนุษย์ธรรมดาที่รามวงส์ว่ามี
มนต์คิดตัว แต่มีใ้กล่าวว่ศึกษามาจากที่ไหน

✓ เรื่องโคบุตร^๒ มีมายากรที่เป็นมนุษย์สามัญคือ เดรกระอา ที่ทำเสน่ห์ให้โคบุตรหลง
นางอำพันและซังนางมณี แต่ก็มีใ้กล่าวว่เดรกระอาได้ศึกษามาอย่างไร หรือจากที่ไหน

โคบุตรมีอำนาจพิเศษเหมือนมนุษย์ธรรมดา ในลักษณะของมายากร
แต่โคบุตรเป็นบุตรของอมมนุษย์ คือพระอาทิตย์กับนางในคอกบัวโคบุตรจึงมีอิทธิฤทธิ์คิดตัวมาแต่
เกิด โดยได้รับอำนาจไสยศาสตร์สืบทอดจากบิดา มีต้องศึกษากับผู้ใด เป็นภรรยาของคางคกร
จากอมมนุษย์ถึงมนุษย์

เรื่องสังข์ทอง^๓ มนุษย์สามัญเป็นมายากรคือพระสังข์ซึ่งศึกษาทิพมนต์จากนางยักษ์
ผู้ตนนับถือว่เป็นมารดา ที่เมืองของนางยักษ์นี่เอง เป็นการศึกษากับผู้สอนโดยตรง

✓ เรื่องลิลิตพระลอ มีมนุษย์สามัญเป็นมายากรคือแม่แมคซึ่งชำนาญในการทำเสน่ห์ แต่
ก็มีใ้กล่าวว่ศึกษาหรือสืบทอดจากใครมาอย่างไร มีหมอสักก็สี่ทศ ๓ คนและปูหมอบเป็นศิษย์
ของปู่เจ้าสมิงพราย แต่ก็มีใ้กล่าวว่ถึงการศึกษและการสืบทอดอย่างชัดเจน

เรื่องสมุทโฆษ มนุษย์สามัญคือสมุทโฆษนั้นมีเพียงพระขรรค์ซึ่งได้รับจากพิทยาธร
มายากรประเภทอมมนุษย์ เรื่องมีใ้กล่าวว่ถึงการสืบทอดและการศึกษาไสยศาสตร์แต่ประการใด
การศึกษาสืบทอดไสยศาสตร์ในวรรณคดีที่นำมาเปรียบเทียบนั้น ไกรทองในเรื่อง
ไกรทอง มีส่วนเหมือนมายากรที่เป็นมนุษย์สามัญในเรื่องขุนช้างขุนแผนมากที่สุด ในเรื่องอื่นมี
แตกต่างออกไปบ้าง คือในเรื่องลักษณะที่มีการศึกษาจากพระฤาษีในป่า ในเรื่องสิงหไกรภพ
มีการศึกษากับโยคีในป่า หรือศึกษาจากอมมนุษย์ในเมืองของอมมนุษย์นั้น ส่วนในเรื่องโคบุตร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สุนทรภู่, "สิงหไกรภพ," นิทานค่างลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๐),
หน้า ๑๑๘.

^๒ "โคบุตร," หน้า ๒๑๑.

^๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "สังข์ทอง," บทละครนอกรวม ๒ เรื่อง
(พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๘๖-๘๗.

มายากรมีลักษณะกึ่งมนุษย์กึ่งอมนุษย์คือโคบุตร ได้สืบทอดความเป็นมายากรจากบิดาซึ่งเป็นเทพเจ้า และในเรื่องสังข์ทอง พระสังข์ซึ่งเป็นมนุษย์สามัญได้สืบทอดความเป็นมายากรโดยศึกษาเวทมนต์จากอมนุษย์คือนางยักษ์นี้

อย่างไรก็ตามการสืบทอดไสยศาสตร์โดยการศึกษาในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ที่นำมาเปรียบเทียบกับเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นก็มิได้มีการกล่าวถึงการศึกษาอย่างละเอียดเช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผนเลย อาจเป็นเพราะวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นนิยายอิงชีวิตคนไทยสามัญสมัยอยุธยา และเป็นเรื่องที่จะมีมูลความจริงและได้แรงบันดาลใจมาจากเรื่องนางศุภรบุณนาคมีความเห็นว่าสภาพเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้มีลักษณะ

...เป็นบันทึกชีวิตของคนที่ตรงต่อความเป็นจริงอย่างยิ่ง ความดีความชั่วบาปบุญคุณโทษ และความบกพร่องของคนมีอย่างไรบ้างก็เล่าสู่กันฟังอย่างไม่ต้องปิดบังกัน และพร้อมกันนั้นก็มิได้ยกย่องว่าการกระทำที่ไม่สมควรนั้น ๆ เป็นการกระทำที่ดี สมควรเป็นเยี่ยงอย่างหรืออะไรอย่างนั้น...

จึงไม่ละเว้นที่จะกล่าวถึงการศึกษาของคนสมัยนั้นอย่างละเอียดกว่าเรื่องอื่น ๆ และนางศุภรบุณนาคได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผนไว้ดังนี้

...ถ้าอ่านวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ จะมีกล่าวแต่เพียงว่าลูกกษัตริย์หรือตัวเองของเรื่องไปเรียนกิลยศาสตร์ แล้วมีวิชาที่เหาะเหินเดินอากาศได้ ไม่มีเรื่องใดเลยที่กล่าวถึงความเหนื่อยยากและเวลาที่ตัวเอกละเลาะจะต้องทุ่มเทลงไปในการศึกษาทั้งกรรมวิธี เวลาปฏิบัติกรเหล่านั้นด้วยเลย...

ลักษณะการศึกษาไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้จึงเด่นกว่าเรื่องอื่น ๆ และมีการกระทำที่เป็นแบบฉบับซึ่งต่อมาอาจกลายเป็นคำร่าของมายากรรุ่นหลัง ๆ

๑ ศุภร บุนนาค, สมบัติทิพย์ (พระนคร : มติศึกษา, ๒๕๐๓), หน้า ๔๕.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

ผู้ไสยศาสตร์

ในบทที่ ๓ ไท้กล่าวแล้วว่าผู้มีอำนาจไสยศาสตร์เห็นอมนุษย์สามัญในเรือซุนข้างซุน... มีทั้งมนุษย์และอมมนุษย์ มนุษย์ที่มีอำนาจทางไสยศาสตร์มักจะเป็นทหาร โจร หรือพระภิกษุที่เป็นอาจารย์ พวกอมมนุษย์มีโหงพราย ผีพราย กุมารทอง เปเรต ฯลฯ

๑. อมนุษย์ ไค้แก่ โหงพราย ผีพราย กุมารทอง เปเรต ภูต ผีป่าและผีเมือง

๒. มนุษย์ ไค้แก่ ทหาร พลเรือน โจร และพระภิกษุ

เรื่องลิลิตพระลอ มีสองประเภทเช่นเดียวกัน คือ

๑. อมนุษย์ ผู้มีอำนาจกระทำกฤตยามีทั้งผีป่า คือ เทพคาของปู่เจ้า และผีเมือง ดังปรากฏในตอนผีป่าของปู่เจ้ารบกับผีเมือง ดังนี้

"ผีนั้นศาลไฟจะคลุ้ม ให้อันกุ่มเวหา ค่ายแรงยาแรงมนต์ ผีแดนทันทานยาก
จึงฝากข่าวแกลม กักกองอมพรม ลักปลัดปรี่ปรี่งมา บอกแก่เทพคา/เสื่อเมือง...
.....หมอลิทธิชัยเลงเห็น ที่นี้เข็ญเกิดใหญ่ ปู่หมอลิทธิชัย คุรุ
ชัยให้เห็น อันเป็นนันทปรตย์กัษ ค่ายสิทธิศักดิ์มีสง" ๑

ตัวปู่เจ้าสมิงพรายซึ่งมีเวทมนต์คาถาอันศักดิ์สิทธิ์ และเป็นอาจารย์ของปู่หมอลิทธิชัย ๑
ในเรื่องอีกนั้นก็อ้างตนเป็นเทพเจ้ามิใช่มนุชย์ธรรมดา ดังโคลงว่า

" เรานี้เราเทพเจ้า	จอมพา ไท้ธูนา
เขาใส่สมญาเรา	ปู่เจ้า/
แรงบุญสงสนองมา	พูนเพิ่ม แลแม่
เสวยพิภพลาญเข้า	ชั่วฟ้าสมกัลป์" ๒

ปู่เจ้านี้ เป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้พระลอไม่สบายพระทัยคลุ้มคลั่งและกระวนกระวายจนต้อง
เดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพง และทำให้ผีป่าและผีเมืองแมนสรวงรบกัน ปู่เจ้านี้มีอำนาจ

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๘๘-๘๐.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒-๖๓.

เหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่าง และมีอิทธิฤทธิ์มากกว่า
อมมนุษย์อื่น ๆ ทั้งในเรื่องลิลิตพระลอและในเรื่องขุนช้างขุนแผน

๒. มนุษย์ ผู้มีอำนาจทางไสยศาสตร์คือ หมอลือทิตย และ แม่มก ของเมืองแมน-
สรวง ซึ่งมาช่วยแก้อำนาจของปู่เจ้าแต่ก็ไม่อาจมีอำนาจเหนือปู่เจ้าได้

เรื่องลิลิตพระลอ อำนาจของอมมนุษย์มีเหนือกว่ามนุษย์ นับว่าแตกต่างจากเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน ที่มนุษย์สามารถบังคับอมมนุษย์ได้อย่างเด็ดขาด

ขอแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ในบรรดาผู้รู้อาจารย์ใน เรื่องลิลิตพระลอ ไม่มีพระ-
ภิกษุสงฆ์ ไม่มีทหาร ไม่มีโจร มีแต่คนธรรมดาทำหน้าที่เป็นผู้กระทำพิธีต่าง ๆ ซึ่งเรียก
ว่าหมอลือหรือแม่มก พวกอมมนุษย์ก็มีแต่ผีป่า ผีเมือง และเทพคาของปู่เจ้า

เรื่องไกรทอง ผู้มีอำนาจไสยศาสตร์มีสองประเภทเช่นเดียวกัน

๑. อมมนุษย์ คือ เจ้าชะลวัน ซึ่งมีเวทมนต์และแก้วมณีไซ้แปลงกายเป็นมนุษย์
หรือกลับเป็นจระเขตามเดิมก็ได้

๒. มนุษย์ คือ ไกรทอง มีเวทมนต์มีคหมอบปราบจระเข้ชะลวันได้

ขอแตกต่างคือไกรทองเป็นพลเรือนธรรมดา และเป็นมนุษย์คนเดียวในเรื่องที่เป็น
มายากร ส่วนทหารหรือโจรไม่ปรากฏว่าเป็นผู้รู้อาจารย์ในเรื่องนี้เลย พวกผีสังเวยคา
ก็ไม่ปรากฏว่ามีบทบาทเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์

เรื่องลักษณวงศ์ ผู้รู้อาจารย์มีสองประเภทเช่นเดียวกัน แต่มีแตกต่างออกไป
บ้างคือ

๑. อมมนุษย์ มีได้มีแต่ผีสังเวยอย่างเดียว ยังมียักษ์ซึ่งไซ้ไสยศาสตร์แปลงกาย มี
พระอินทร์ ที่ช่วยไถนางสุวรรณธำมณีรอดพ้นจากการถูกประหาร มี วิชาธร ที่เหาะได้และมี เทวคา
ซึ่งปลอมเป็นพราหมณ์มาช่วยนาง เกสร ด้วย

๒. มนุษย์ คือ ลักษณวงศ์ เป็นโอรสรัชชรีโยได้ศึกษาวิชาจากฤษี สามารถแปลง
กาย กำบังกาย และอยู่ยงคงกระพันคล้ายคลึงแล้วอาวุธต่าง ๆ ส่วนนาง เกสร ได้แหวนวิเศษจาก
เทวคาแปลงกายได้

เรื่องสิงห์ไกรภพ ผู้รู้อาจารย์มีทั้งสองประเภทเช่นกัน ที่แตกต่างออกไปคือ

๑. อมมนุษย์ ในเรื่องนี้มียักษ์ที่มีเวทมนต์บันดาลให้เกิดเมฆฝนได้ มีนางยักษ์
ที่ทำเสน่ห์และเทวคาที่คอยช่วยเหลือ เช่นเมื่อนางจันทร์จะกลอดกบคุตร

๒. มนุษย์ มีพรานมดเทพจินดา และสิงห์ไกรภพ ครั้งหนึ่งได้ศึกษาเวทมนต์จากยักษ์พันทุมาร กังกลอนว่า

“พระยายักษ์รักบุตรแสนทวี	ให้สองศรี เรียนเวทวิเศษมนต์
แมนไพรีมีมาไทกลาหาญ	จึงโอมอ่านวิชาเป็นท่าฝน
ให้มีคมคืบคืบแสงพระสุริยัน	บรรดาคนชาติก็ไม่เห็นกาย
แมนศัสตราอาวุธจะถูกเข้า	ให้เสกเป่าลงแล้วก็แผ้วหาย
ทั้งสองคนเลามนต์สังวัชยาย	ไม่เคยล่อนคลายจำได้คงใจปอง” ๑

นอกจากนี้ในเรื่องนี้มีพระรามวงศ์ ซึ่งมีเวทมนต์ เป็นผู้ยุ่งคองกระพัน

เรื่องโคบุตร ผู้รู้ไสยศาสตร์มีทั้งสองประเภท เช่นกันคือ

๑. อมนุษย์ มีบทบาทของพระอาทิตย์เนรมิตบ้านเมืองให้โคบุตรและยักษ์ใช้เวทแปลงเป็นนางงามลวงโคบุตร

๒. มนุษย์ มีโคบุตรซึ่งเป็นโอรสของพระอาทิตย์และนางในคอกบัว สามารถเหาะไต่ควายแก้ววิเศษ มียาชุบชีวิตเช่นที่ชุบชีวิตยักษ์ได้ มีเดรกระทำท่าเสน่ห์ และอรุณจับเสน่ห์ได้ นอกจากนี้ที่เหมือนกับเรื่องขุนช้างขุนแผนอีกคือมีขุนทหารรู้ไสยศาสตร์สามารถเสกหุ่นหลวให้เป็นที่หารได้ และเดรกระทำใช้ไสยศาสตร์ทำเสน่ห์เช่นเดียวกับเดรชวาค

ส่วนในเรื่องสังข์ทองและสมุทรโฆษ ซึ่งเป็นชาดกด้วยกันทั้งสองเรื่องนั้นต่างก็มีผู้รู้ไสยศาสตร์ทั้งที่เป็นอมนุษย์และมนุษย์คือในเรื่องสังข์ทองมีนางยักษ์ขึ้นแปลงกาย และรู้เวทมนต์ทำการต่าง ๆ มีพระอินทร์แปลงกายมาตีคลี ส่วนในสมุทรโฆษมีพิทยาธรซึ่งสามารถเหาะเห็นเดินอากาศได้ ในเรื่องสังข์ทองมีพระสังข์ซึ่งมีมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาเป็นต้น และในสมุทรโฆษ มีพระสมุทรโฆษเหาะไต่ควายฤทธิ์แก้ววิเศษของพิทยาธร ทั้งสองเรื่องมีผู้รู้ไสยศาสตร์น้อยคน และมีชื่อ ทหาร โจร หรือพระสงฆ์ เช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน

๑ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),

เท่าที่ได้ศึกษา ดูผู้ไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นทหารเป็นส่วนใหญ่ แม้วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ จะมีทั้งมนุษย์และอมมนุษย์เช่นเดียวกับเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่รายละเอียดปลีกย่อยนั้นแตกต่างออกไปมาก คือในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ไม่ค่อยกล่าวถึงอำนาจที่เห็นธรรมชาติของผีสาว ผีพราย โหงพราย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกุมารทองที่กล่าวถึงเฉพาะในเรื่องขุนช้างขุนแผนเท่านั้น ไม่มีปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่นอีกเลย/ผีป่าและผีเมืองก็มีปรากฏในเรื่องลิลิตพระลออีกเท่านั้น /วรรณคดีเรื่องอื่นกล่าวถึงอำนาจของยักษ์หรือเทพคาแทน /

ส่วนในเรื่องอำนาจของมนุษย์สามัญที่มีเกินธรรมดา นั้น ประเภทของบุคคลแตกต่างกันออกไป ทหารในเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นผู้ไสยศาสตร์ และเป็นตัวสำคัญของเรื่อง แต่ในเรื่องอื่น ๆ ผู้ไสยศาสตร์มิได้เป็นทหาร เว้นแต่ในเรื่องโคบุตรมีขุนทหาร เป็นผู้ไสยศาสตร์ แต่ก็มีได้มีบทบาทเด่นหรือเป็นตัวสำคัญของเรื่อง ในเรื่องไกรทองผู้ไสยศาสตร์เป็นคนธรรมดา มิได้เป็นกษัตริย์และมีได้เป็นทหารหรือโจร ส่วนในวรรณคดีเรื่องสิงห์ไกรภพ ลักษณะโคบุตร และสังข์ทอง ผู้ไสยศาสตร์มีบทบาทสำคัญในเรื่องจะมีเชื้อสายกษัตริย์หรือเป็นหัวหน้าพวกซึ่งจะได้อีกกล่าวในเรื่องฐานะของผู้ไสยศาสตร์ต่อไป

ลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน กับวรรณคดีที่นำมาเปรียบเทียบอย่างหนึ่งก็คือ ในเรื่องการใช้มนต์เสน่ห์ ผู้รูและใช้ไสยศาสตร์ที่เป็นมนุษย์สามัญจะเป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายถูกกระทำเสน่ห์ แต่ถาผู้หญิงต้องการทำเสน่ห์แล้วโดยปกติจะให้ผู้อื่นที่รูไสยศาสตร์ทำแทน ดังตัวอย่าง

* ๑. ผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกกระทำเสน่ห์

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีนางวันทอง นางลาวทอง นางบัวคลี่ นางแก้วกิริยา ถูกขุนแผนใช้มนต์เสน่ห์ นางศรีมาลา นางสร้อยฟ้า ถูกพลายงามใช้มนต์เสน่ห์เป็นต้น ในเรื่องไกรทองมีนางวิมาลาต้องมนต์เสน่ห์คือมนต์เทพริ้วจวนและมนต์มหาละลวยของไกรทอง

เรื่องสิ่งทไกรภพ มีปรากฏว่าท้าวจตุรพักตรครึกว่านางสร้อยสุคาพระราชาธิกาของคม
ถูกกระทำ คังกลอนที่ว่านางว่า

"ก็ร้ายถูกหยุกยามหาเสน่ห์ จึงโไว้เว พุคจาเหมือนบ่าหลัง" *

เรื่องโคบุตร มีแต่ตอนเกรกระทำเสน่ห์ ทำให้นางมณีต้องพลัดพรากจากพระ--
โคบุตร

(๒.) ผู้หญิงขอร้องให้ผู้อื่นกระทำการให้

เรื่องขุนช้างขุนแผนมีนางสร้อยฟ้าขอให้เกรชวาคทำเสน่ห์ให้พระไวย
หลงรักตน และเกลียดชังนางศรีมาลี ซึ่งก็คล้ายคลึงกับที่นางทาสีของนางอำพันแะให้นางอำพัน
ขอให้เกรกระทำเสน่ห์ให้โคบุตร เกลียดนางมณี และมาหลงรักตนในเรื่องโคบุตร

ในเรื่องสิ่งทไกรภพก็มีเรื่องทำนองเดียวกัน คือตอนที่นางยักษ์นี่ (เป็นหญิง อมนุษย์)
ทำเสน่ห์ชวายนางเทพกนิรทำให้สิ่งทไกรภพเกลียดนางสร้อยสุคามาลงรักนางเทพกนิร
ส่วนในเรื่องลิลิตพระลอ มีพระเพื่อนพระแพงขอร้องให้ปู่เจ้าสมิงพรายทำเสน่ห์ให้
พระลอลงรักและเคินทางจากเมืองแมนสว่างมาเมืองสรอง

ส่วนผู้ไสยศาสตร์ เป็นหญิงที่ปรากฏแจ้งชัดนั้น เป็นอมนุษย์มากกว่า กล่าวคือในเรื่อง
ขุนช้างขุนแผนมีเปรตวันทองแปลงกายได้ ในเรื่องสังข์ทอง ลักษณะวงศ์ สิ่งทไกรภพ และ
โคบุตร มียักษ์และนางยักษ์กระทำการที่เหนือความสามารถของมนุษย์ธรรมดา อมนุษย์เหล่านี้
มีความรู้สึกและมีจิตใจ เช่นมนุษย์ธรรมดา ก็มีความรัก ความโกรธ ความเกลียด เป็นต้น

ฐานะของผู้ไสยศาสตร์

ผู้ไสยศาสตร์โดยปกติมีบทบาทหรือฐานะเป็นตัวละครหรือตัวสำคัญของเรื่อง แต่ที่เป็น
ตัวประกอบก็มี คังจะโคกล่าวต่อไปนี้

* สุนทรภู่, "สิ่งทไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
หน้า ๔๔.

๑. ตัวเอกของเรื่อง

คงได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ตัวเอกของเรื่องที่เป็นมายากร มิได้อยู่ในฐานะหัวหน้าหรือกษัตริย์แต่เป็นทหารเอกคือขุนแผนและพลายงาม วรรณคดีที่มีลักษณะคล้ายกันนี้คือลิลิตพระลอและไกรทอง แต่ตัวเอกในสองเรื่องนี้มิได้เป็นทหาร ในเรื่องลิลิตพระลอมีปู่เจ้า และในไกรทองมีไกรทองซึ่งเป็นพลเมืองสามัญ

ส่วนในเรื่องพวกจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือชาดก ตัวเอกของเรื่องที่เป็นมายากรเป็นเชื้อสายกษัตริย์และเป็นกษัตริย์ในเวลาต่อมา ในเรื่องลักษณวงศ์มีลักษณวงศ์ซึ่งศึกษาวิชามาจากพระฤาษี ในเรื่องสิงห์ไกรภพมีสิงห์ไกรภพศึกษาเวทมนต์จากโยคี เรื่องโคบุตรมีโคบุตรซึ่งสืบสายศาสตร์ต่อจากพระอาทิตย์ ในเรื่องสังข์ทองมีพระสังข์เรียนเวทมนต์จากนางยักษ์ชี่และในเรื่องพระสมุทรโฆษมีพระสมุทรโฆษได้รับพระขรรค์ที่มีอำนาจจากพิทวาร ซึ่งเป็นอมมนุษย์ ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นโอรสกษัตริย์ และต่อมาได้เป็นกษัตริย์ทั้งสิ้น

๒. ตัวประกอบของเรื่อง

มายากรที่เป็นตัวประกอบในเรื่องขุนช้างขุนแผนมักจะเป็นทหาร มีพลเรือนอยู่บ้าง ที่เป็นโจรก็มี แต่หมื่นหาญซึ่งเป็นโจรกลับอ้างตัวว่าเป็นทหาร นอกจากนี้มีผู้อยู่ในฐานะที่ปรึกษา ผู้ทำพิธีและผู้สั่งสอนวิชาการคือภิกษุสงฆ์

ในเรื่องอื่น ๆ มายากรเป็นพลเรือนมากกว่าทหาร เช่นในเรื่องลิลิตพระลอมีหน่อสีหิขัย ปู่หม่อ และแม่เมค ในสิงห์ไกรภพมีพราหมณ์เทพจินดา

ผู้รู้ไสยศาสตร์ที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนคือพระนั้น นอกจากเรื่องไกรทองซึ่งมีพระครูของไกรทองแล้วก็ไม่ปรากฏในเรื่องใด ส่วนที่เป็นสงฆ์เหมือนในขุนช้างขุนแผนคือในเรื่องโคบุตรมีเถรกระอำทำหน้าที่มายากร เหมือนกับเถรชวาค คือเถรกระอำช่วยทำเสน่ห์ให้คนอื่น แต่ไม่ปรากฏว่ามีในเรื่องใดที่มีมายากรเป็นโจรปล้นทรัพย์เหมือนในเรื่องขุนช้างขุนแผนเลย

นอกจากตัวเอกของเรื่องแล้ว ตัวประกอบของเรื่องก็ไม่เป็นมายากรที่เด่น ความรู้ทางไสยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งที่เสริมสร้างลักษณะความสามารถให้ตัวละครนั้น เป็นผู้มึนบทบาทเด่น เป็นผู้นำของหมู่พวก และได้รับการนับถือยกย่อง ถ้ามายากรมิได้เป็นผู้นำหรือ

เป็นกษัตริย์ มายากรก็ไม่ใช่อำนาจไปในทางที่ผิดเพราะบุญบารมีของกษัตริย์คุ่มกันอยู่ ลักษณะนี้
ในลิลิตพระลอมีปรากฏอย่างเด่นชัดกว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผน ดังคำพูดของยายมคที่กอบ
ปฏิเสธนางรินนางโรยที่มาขอให้ช่วยทำเสน่ห์ให้พระลอหลงรักพระเพื่อนพระแพงว่า

...ยายว่า เบี้ยกระโคเฆาทุกผู้ ครูจิกเขาทั่วหน้า ย่อมชั่วขามีเป็นกล เห็นแต่
ตุสามคนแก แมมคเฒ่าแจมคใหญ่ จะลองใครใครก็มา จะหาใครใครก็เฒ่า
เว้นแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ชูศรีลปัฐศาสตร์ รมีอำนาจมีบุญ คุณครูไกลท่านให้
สองราชันนั้นฤาไค้อาจย้อฤาถึง...

ข้อห้ามในการใช้ไสยศาสตร์

ตามที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๓ ว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผนปรากฏข้อห้ามในการใช้ไสย-
ศาสตร์ไว้ ๓ ประการคือ

๑. ข้อห้ามเกี่ยวกับการกระทำที่ผิดศีลธรรม
๒. ข้อห้ามไม่ให้มีความประมาท
๓. ข้อห้ามเกี่ยวกับสตรี

นั้น ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ไม่ค่อยปรากฏข้อห้ามในการใช้ เทาที่ได้ศึกษาดูแล้วในเรื่อง
สิ่งทไกรภพกล่าวถึงโยคีที่มีศีลธรรมเป็นผู้รู้ไสยศาสตร์ ดังกลอนที่พราหมณ์เงินควาว่า

"ข้าทราบความตามตำราในบาลี ว่าโยคีอยู่เขาเนาวิรัตน์
ไกลแวนแควนแดนโรมวิสัยนั้น ทรงศีลธรรมนับถือคนซื่อสัตย์" ๒

แสดงว่าผู้รู้ไสยศาสตร์ดำรงตนตามคติ เช่นเดียวกับเรื่องขุนช้างขุนแผน ๓

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๓๑.

๒ สุนทรภู่, "สิ่งทไกรภพ," นิตานควากลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),

๓ กุบหน้ ๓

ส่วนในเรื่องไกรทอง มีแต่ตอนที่กล่าวถึงไกรทองเกรงว่าตนเองจะลืมเวทมนต์ หรือ
เวทมนต์จะเสื่อมวา

" เมื่อนั้น โฉมเจ้าไกรทองพงศา
สมสู้อยู่ควยวิมาลา สุชาสาราฐมานใจ
ล้มตั้งเกิดเวทมนต์ที่รำเรียน แด่เวียนนอนนั่งเจ็บหลังไหล" ๑

และ "ตัวกุหลองอยู่ควยกุมภา จะเสื่อมเสียวิชาที่เรียนรู้" ๒

ซึ่งคล้ายกับข้อห้ามเกี่ยวกับสตรีในเรื่องขุนช้างขุนแผน อีกตอนหนึ่งคือตอนที่ไกรทองกล่าวถึง
ตัวเองว่า

"พี่เป็นมนุษย์สุคติยศ จะอยู่ในนทีที่คูหา
ที่มาควยฤทธิ์วิทยา แม่นประมาทไม้อาจะบรรลัย" ๓

ซึ่งคล้ายกับข้อห้ามไม่ให้ความประมาทในเรื่องขุนช้างขุนแผน

ความสัมพันธ์กับศาสนา

ศาสนาและไสยศาสตร์มีส่วนสัมพันธ์กันใกล้ชิดมาก ส.ศิริ กล่าวถึงไสยศาสตร์ไว้ใน
รายงานมิตรภาษาและหนังสือว่า "แม้ว่าไสยศาสตร์ไทย ๆ กับลัทธิชานาจะมี ความเชื่อถือ
ต่างกันอยู่มาก แต่ก็ตรงกันในเรื่องที่ความหมกมุ่นนั้นว่า ตรงข้ามกับคติความเชื่อในศาสนาที่
ถูกต้อง" ๔

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "ไกรทอง," บทละครนอกกรวม ๒ เรื่อง
(พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๓๗๕.

๒ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๗.

๔ ส.ศิริ (นามแฝง) "รายงานมิตรภาษาและหนังสือ," สตรีสาร ปีที่ ๒๕
ฉบับที่ ๓๒, หน้า ๑๘.

ลัทธิซาตาน (Satanism) คือ ไสยศาสตร์ดำ (Black Magic) ซึ่งเป็นการกระทำที่ก่อผลร้ายแก่ผู้อื่นโดยอาศัยเวทมนต์คาถา และเครื่องรางของขลังเป็นเครื่องมือ แต่ไสยศาสตร์ของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องขุนช้างขุนแผนส่วนมากจะเป็นไสยศาสตร์ขาว (White Magic)

* แต่ความหมายของไสยศาสตร์ในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นผู้แต่งพยายามให้สอดคล้องไปกับศาสนาที่คนในสมัยนั้นนับถืออยู่ โดยไม่กล่าวว่าเป็นเรื่องนอกศาสนาเลย กล่าวคือถือว่าไสยศาสตร์เป็นวิชาการอันประเสริฐที่คนสมัยนั้นเล่าเรียนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะที่บวชอยู่ * เป็นที่น่าสังเกตว่าเกิมนึงยังไม่มีความไสยศาสตร์ (เสวย แปลว่าประเสริฐ) ผู้แต่งจึงใช้คำต่าง ๆ ในความหมายของไสยศาสตร์ดังต่อไปนี้

ตอนขรัวมีสอนวิชาให้เนรแก้ว ใช้คำว่าเวทมนต์พระคาถา คือ

"กูจะให้วิชาสารพัด ให้ชะงัดเวทมนต์พระคาถา" ๑

ตอนเนรแก้วใช้ไสยศาสตร์ทำให้นางพิมเกิดความป่วยนั้น ใช้คำว่าพระเวทมนต์คือ

"เคชะพระเวทวิทยามนต์ บังเอิญคลใจพิมให้ป่วยนั้น" ๒

ตอนพระพันวษาคุณลักษณะพลายแก้ว ใช้คำว่าวิทย์อาคม คือ

"พระองค์ทรงพิศอยู่เป็นครู นำเอ็นคุรุปร่างมันงามสม
ตาเป็นมันหยับชลับกลม วิทยาอาคมจักเชี่ยวชาญ" ๓

ตอนขุนแผนพานางวันทองหนี ใช้คำว่าพระเวท ดังกลอนว่า

๑ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๗), หน้า ๕.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

"เสกน้ำประพรมชะโลมพักรตร
ลงฝ่ามือลูบลงตรงหลังน้อง

ถวายพระเวทวิเศษศักดิ์ประสิทธิ์
วันทองฟื้นคืนชนจากที่"^๑

และ ตอนหลายงามเรียนวิชาไสยศาสตร์ มีคำว่า คัมภีร์พุทธเทพพระเวทมนต์ คือ

"อันเรื่องราวกล่าวความหลายงามน้อย คอยเรียบร้อยเรียนรู้ครูทองประศรี
ทั้งขอมไทยไค้สิ้นก็ยินดี เรียนคัมภีร์พุทธเทพพระเวทมนต์"^๒

เท่าที่ปรากฏ มีคำว่าไสยอยู่ ๒ ครั้ง คือ
ตอนท่ากุมารทอง มีคำกลอนว่า

"กุมารทองโคกบึงทะเลิ่งปรือ
พวกหมื่นหาญไม่เห็นตัวข้ามหัวไป

พาพ้อออกตามรูกาลไค้
ถวายฤทธิไกรไสยเวทวิชาถาร"^๓

และตอนกล่าวถึงเดรชวาคว่า

"พวกชายหญิงชาวบ้านร้านตลาด
บางมาขอเครื่องรางบางขอยา
ที่บางถูกคุณไสยมาไหวบน

ก็เกลื่อนกลาดติดตามมาถามหา
บางขอผ้าประเจียดคลงเป็นองค์พระ
ให้ปักเป่าเอาน้ำมนต์รดศีรษะ"^๔

~~ถ้าจะถือว่าไสย~~ เป็นเรื่องที่สืบมาจากศาสนาพราหมณ์แล้วก็นับได้ว่าเป็นการนำเอา
คติความเชื่อจากอภิปรัชญาในศาสนาพราหมณ์มาแทรกปะปนกับพุทธศาสนาและความเชื่ออื่น
ดั้งเดิมกลายเป็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยไม่กล่าวในแง่ว่าจะตรงข้ามกับคติความ
เชื่อในศาสนาที่ถูกดองหรือไม่แต่อย่างไร และพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ก็เข้ากันได้ สม
ตามที่สุเทพ สุนทร เกสัช กล่าวไว้ในหนังสือสังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า

^๑ ขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๗), หน้า ๓๕๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๓.

... ถ้าศาสนามีช่วยให้ชาวบ้านทั้งหลายสามารถบังคับกับควบคุมอำนาจของธรรมชาติ และเป็นประโยชน์ต่อความนึกคิดอยากไถ่ความสุขทางโลกเกี่ยวกับเงิน ๆ ทอง ๆ ที่เขามีอยู่ก่อนแล้ว ศาสนาต้องไม่ปฏิเสธคุณค่าความเชื่อซึ่งส่งเสริมอำนาจลึกลับเหล่านั้น เพราะฉะนั้นในยานชนบททั่วไป ศาสนาพราหมณ์ ผีสิง และพระพุทธรูป ศาสนาจึงรวมกันอยู่อย่างไฉด ไม่ขัดกัน... ๑

* ในวรรณคดีจึงมีภิกษุที่มีส่วนร่วมสั่งสอนวิชาไสยศาสตร์ด้วย *

แต่ในวรรณคดีประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่ยกมาเปรียบเทียบกับเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ไสยศาสตร์เกี่ยวข้องกับลัทธิทางศาสนาพราหมณ์มากกว่าในเรื่องสิ่งใกรภพ นอกจากจะมีการกระทำตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ เช่นมีการบวงสรวง เทวดาค้างคองท้าวจตุรพักตร์ให้พระธิดาพาสนมพ่อนบวงสรวง เทวดาตามลักษณะเพศไสยแล้ว สิ่งใกรภพยังกล่าวถึงตัวเองกับนางสร้อยสุดาว

"พระว่าพินี้ เป็นพราหมณ์รามราช รักษาชาติตามเวทข้างเพศไสย" ๒

และตอนสิ่งใกรภพครองเมือง ก็มีการกล่าวถึงโยคีซึ่งเป็นบุคคลในศาสนาพราหมณ์ว่า

"ฝ่ายโยคีพิราหมณ์รามราช ต่างสวดศาสตร์ไสยมนต์คลลาคา" ๓

และการที่มีโยคีเป็นผู้สอนวิชา นับได้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิพราหมณ์มากกว่า

เรื่องลักษณะวงศ์มีฤาษีและพราหมณ์ซึ่งเป็นบุคคลทางศาสนาพราหมณ์เช่นกัน ส่วนในเรื่องโคบุตรนั้น แม้จะมีเถรกระธำแต่ก็มีการกล่าวถึงพระอาทิตย์และนางในสวรรค์ปนกันอยู่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ สุเทพ สุนทรภัสร์, สังคมิวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๑๘๖.

๒ สุนทรภู่, "สิ่งใกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๒๕.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

และตอนต้นเรื่องขึ้นต้นว่า "แต่ปางหลังครั้งว่างพระศาสนา" * จึงไม่แน่ว่าจะเป็นเรื่องทางลัทธิโศกมากกว่ากัน

ส่วนในเรื่องลิลิตพระลอ ไกรทอง สังข์ทอง และสมุทรโฆษคำฉันท์ มีไฉนกล่าวถึงว่าไสยศาสตร์ กล่าวแต่เพียงลักษณะของไสยศาสตร์โดยใช้คำว่าเวทมนต์คาถาอาคม และสิ่งของที่เชื่อกันว่าเป็นของขลัง ของวิเศษ และมีไฉนกล่าวถึงบทบาทของศาสนา จึงไม่มีการกล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ พราหมณ์ โยคี หรือฤาษี เว้นแต่ในเรื่องไกรทองกล่าวไว้ในตอนต้นว่าไกรทองศึกษาวิชากับพระครูที่วัดหน้าพระธาตุเท่านั้น ส่วนวิชาที่ศึกษาใช้คำว่าคาถาอาคมและสังข์ทองกับสมุทรโฆษคำฉันท์ซึ่งเป็นชาตก มีการกล่าวถึงเทพเจ้าและอมนุษย์ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องมากกว่าเรื่องไกรทองและลิลิตพระลอ

การใช้ไสยศาสตร์ในวรรณคดี

ในวรรณคดีที่จะยกมาเปรียบเทียบมีลักษณะการใช้ไสยศาสตร์คล้ายคลึงและแตกต่างกันในเรื่องขุนช้างขุนแผน ดังในเรื่องต่อไปนี้

๑. การใช้ไสยศาสตร์สะกดคนให้หลับ

ในบทที่ ๓ กล่าวไว้ว่าเรื่องขุนช้างขุนแผน มีขุนแผนเป่าพระเวท เป่าคาถา เป่ามนต์ ร่ายพระเวท ร่ายเวท และเสกข้าวสารสะกด มีพลายงามร่ายมนต์ เป่ามนต์ ร่ายพระเวท และเสกข้าวสารสะกด และมีเงรขวาค่านคาถามหาสะกด บางตอนมีการใช้ผีพรายไปช่วยสะกดควย และมักจะใช้กระทำในเวลาดึก ผู้คนควรหลับสนิทแล้ว

ประโยชน์ของการสะกดในเรื่องขุนช้างขุนแผน

๑.๑ ใช้เพื่อลอบเข้าหาหญิงที่ตนรัก เช่น เมื่อขุนแผนและพลายงามจะเข้าหาหญิงที่ตนรัก จะใช้มนต์สะกดทำให้คนอื่นหลับ เพื่อตัวเองจะได้ลอบเข้าหาโดยสะดวก

๑.๒ ใช้เพื่อลอบเข้าจับฝ่ายศัตรู เช่น เมื่อขุนแผนและพลายงามลอบเข้าเมืองเชียงใหม่เพื่อจับพระเจ้าเชียงใหม่

* สุนทรภู่, "โคบุตร," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๕๓๒.

๑.๓ ใช้เพื่อลอบหนีจากที่คุมขัง เช่น ทอนเถรขวาคนี้ออกจากคุกคำเน็น
ไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว ขัจฉัญหาว่าจะมีใครคอยขัดขวางหรือไม่

ในเรื่องสิงห์ไกรภพ ลักษณะวงศ์และโคบุตรต่างก็มีการใช้มนต์สะกด
เช่นเดียวกันกล่าวคือ ในเรื่องสิงห์ไกรภพ "เพชรพระยาธร" (คือวิทยาธร) สะกดสิงห์ไกรภพ
พระสามีของนางสร้อยสุภา ดังกลอนว่า

"เป่ายาอาคมสะกดนิ้ว
แต่นางพินขึ้นโถมประโลมใจ

ให้เมามัวไสยาศไม่หวาดไหว
ตรงเข้าใกล้แก่งตามตมสงกา" ๑

พระอินทร์สะกดรามวงศ์และพวยักษ์ที่เฝ้าคุม เพื่อพาไปอุ้มสมกับนางกนิริคังกลองว่า

"ถึงเมืองमारอ่านเวทวิเศษสะกด พวกราक्षสเฝ้าหัดับเหมือนกับผี" ๒

และตอนนางอองออยสะกดรามวงศ์และแก้วกนิริเพื่อเอาพระองค์เป็นสามีดังกลอนว่า

"ภาวนาอาคมเป่าลมพลาง สะกดนางหน่อไทม์ไทวงศ์" ๓

ในเรื่องลักษณะวงศ์ ลักษณะวงศ์สะกดยักษ์เพื่อลอบเข้าเมืองยักษ์ ดังกลอนว่า

"พระกุมารอ่านวิทย์าเวท
สะกดพวกอสูราพญายักษ์

เคชะเคชพระมุนีผู้มีศักดิ์
ไม่พินพัคตร์หัดับเอนระเนนนอน" ๔

และอีกตอนหนึ่งคือตอนมเหสีชาวาธรสะกดลักษณะวงศ์และนางเกสร เพื่อลักนางเกสร
กลอนว่า

๑ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
หน้า ๘๒.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

๔ "ลักษณะวงศ์," หน้า ๓๖๕.

"เอาไอสดเสกปรายชจายจร ละของอ่อนคตตองทั้งสององค
วิชาธรโสมนัสไมซัดของ ขยับยองเข้าอุ่มนางนวลหง
ขึ้นใส่เอวเร็วรับควยฤทธิรงค์ ก็เหาะตรงลอยลมละลิวไป
ครันแลลับกลับแกมนคสะกค" ๑

และกล่าวถึงลักษณะวงศ์ที่อุคมนคสะกคแล้ววา

"จะกล่าวถึงลักษณะวงศ์ทรงศักกา คองมณคยาวิชาธาเรศสนิทอน" ๒

ในเรื่องโคบุตรไมไดกล่าววาใครสะกคตอนไหน แต่ตอนขุนทหารลอบเข้าจับนาง
อำพัน และผู้ที่ถือวาเป็นชูตามคำสั่งของท้าวพลวิราช ขุนทหารได้อ่านเวทแก่สะกคโคบุตรและ
นางอำพันถึงกลอนวา

"จึงอ่านเวทแกมนคสะกคกาย ทั้งสองสูคที่รักภูสีกพลัน" ๓

ทำให้ทราบวามีการไชนมคสะกค

ส่วนในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันทัน มีการสะกคเหมือนกัน แต่ไม่เรียกว่าสะกคใช้คำว่า
บังนิทรา ซึ่งหมายถึงการสะกคแทน คือตอนที่พระโพธิเทพารักษ์สะกคพระสมุทรโฆษและกองทั
ทหารเพื่อลอบพาพระสมุทรโฆษไปหานางพันทุมคี่เป็นการอุ่มสม คังกาพยที่วา

"ตรีแล้วเสร็จพระขึ้นชม เสด็จแทบพระบรรทม

ตระบักบังนิทรา

ท้าวหลับทั้งพลโยธา พรักพิรียเสนา

บดินคิงเนงนอน" ๔

๑ สุนทรภู่, "ลักษณะวงศ์," นิทานค่างกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๐),
หน้า ๔๕๘.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

๓ "โคบุตร," หน้า ๕๘๒.

๔ พระมหาราชครู, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส,
สมุทรโฆษคำฉันทัน (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๗๔.

เหตุที่ใส่สะกตคล้าย ๆ กับในเรื่องขุนช้างขุนแผน คือทำให้ลอบเข้าไปทำกรใด ๆ ได้โดยไม่มีผู้ใดขัดขวาง

๒. ใช้ไสยศาสตร์สะเคาะกลอน

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อจะลอบหนีหรือลอบเข้าหานางจะกล่าวถึงการสะเคาะกลอน กล่าวคือเล่าถึงการหนีอย่างดีถวน ในเรื่องอื่นไม่มีการสะเคาะกลอน

แต่ในเรื่องสิงห์ไกรภพและเรื่องสมุทรโฆษมีการลอบพาเข้าหานางที่แตกต่างออกไปเป็นพิเศษ กล่าวคือมีเรื่องเทพอมสมศักดิ์ในเรื่องสิงห์ไกรภพกล่าวถึงพระอินทร์และพรามวงค์ซึ่งถูกขังอยู่ แล้วพรามวงค์ไปสมสู่กับนางแก้วกนิรี ดังกลอนว่า

"คอยซ่อนองค์พงศกษัตริย์สวัสดิ์	ออกจากที่ทারণรมพันจำจง
แล้วพรมพราน้ำสังข์ให้ทั้งหลับ	ให้เร่งกลับทรงสกันรหายนหม่นหมอง
แล้วพามาสิงหาสน์ปราสาททอง	เข้าในทองธิดาพระยามาร" ^๑

ส่วนในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ หลังจากพระอินทร์บังนิทรา(สะกต) พระสมุทรโฆษแล้ว ก็พาพระสมุทรโฆษไปสมสู่กับนางพินทุมตี ดังกาพย์ว่า

"โอบอุ้มเอาพระภูธร	เห็นขึ้นเขจร
เปรี้ยวในท้องทาวนยอง	
ดูจศวีพรหมรักษะระกอง	อนิรุทธเปรียบปอง
ไปสมอุณาเทพี	
.....ฯลฯ
หยุดยั้งพลังพิศโฉมฉน	เอาท้าวเสด็จจล
กระบี่ยังรัตนบรรทม	

^๑ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๖)

วางท้าวเทียมท้าวสุสม เทพาชื่นชม
และแลประเมินสองศรี" ๑

๓. ใช้ไสยศาสตร์กำบังไม่ให้ใครเห็นตัว

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีปรากฏหลายตอน กิ่งไค้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ ผู้กระทำคือทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนแผนและพลายงาม การหายตัวก็เป็นการกระทำเช่นเดียวกับการกำบังตัวโดยใช้เวทมนต์

การกำบังตัวเหมือนในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องลักษณะคู่ยู่สองคอน คือคอนยักษ์วิรุณมาศ รบกับลักษณะวงศ์ มีกลอนปรากฏว่า

"แล้วขุนมารอ่านมนต์กำบังพลัน เหาะเข้าคั่นกลีบเมฆให้ลับตา" ๒

และตอนพราหมณ์เกสรขอให้เทพเจ้าของแหวนช่วยกำบังแหวนมิใช่ประชาชนเห็น กลอนว่า

"ด้วยเคชะนุชนาฏเจ้าปรารภณา เทพคาก็บันดาลกำบังให้
ประสิทธิ์สมที่ประสงค์จำนงใจ ไม่มีใครเห็นชำมรงค์เรือง" ๓

ผู้กระทำล้วนเป็นอมมนุษย์ทำเพื่อป้องกันภัยให้ตนเองและผู้อื่น คือวิรุณมาศนั้นใช้เพื่อหลบไปศึกแผนรบขณะกำลังรบ ส่วนพราหมณ์เกสรขอให้เทพีใช้เพื่อมิให้ผู้อื่นสงสัยเกี่ยวกับแหวน มิได้มีการใช้เพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์

ส่วนในเรื่องสังข์ทองมีการกล่าวว่าพระสังข์กำบังตัว แต่มิได้มีการใช้เวทมนต์ ฎเหมือนจะเป็นการแอบซ่อนตัวมากกว่า ผู้แต่งทำให้เป็นเรื่องของอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ

๑ พระมหาราชครู, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, สมุทรวินิจฉัย (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๗๔-๗๖.

๒ สุนทรภู่, "ลักษณะวงศ์," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๓๘๑.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๖.

เป็นการเพิ่มบารมีของพระสังข์ พระสังข์เข้าไปซ่อนในหอยสังข์ทำให้ใคร ๆ มองไม่เห็น ดังกลอนที่กล่าวไว้ว่า

"มารคาซ่อนเร้นเห็นพร้อมมูล อูแม่เอ๋ยพอคุณทูลหัว
ซ่อนอยู่ในสังข์กำมั่งแก้ว พอทูลหัวของแม่ประหลาดคน" ^๑

๔. ไซ้ไสยศาสตร์ทำให้ผู้อื่นชะงักหรือตกตะลึง

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีเพียงขุนแผนและพลายงามที่ไซ้เวทมนต์ทำให้ผู้อื่นตกตะลึง ในเรื่องอื่น ๆ ไม่ปรากฏว่ามีเหมือนในเรื่องขุนช้างขุนแผนเลย จึงจะเป็นการเพิ่มความสง่าผ่าเผยแก่ตัวขุนแผนและพลายงามยิ่งขึ้น นางศุภร บุนนาค ได้กล่าวถึงมนต์จิ้งจกไว้ในหนังสือสมบัติแก้วว่าดังนี้

... เรื่องตองมนต์จิ้งจกหรือถูกคาถาเสกตวาคัน เป็นเรื่องของอำนาจจิตโดยตัวขุนแผนเป็นทหารกล้าฝึกฝนเรื่องจิตมาจนเชี่ยวชาญ พวกที่ขยี้ขยี้มาเป็นคาราบาวรับสั่งเหม็นคนเสือกกับฝูงแพะแกะ ตองกลัวกันอยู่เองโดยธรรมชาติแล้ว คุ้งกายๆ ตัวเรานี้เองเคยเกรงกลัวใครมาตั้งแต่เด็ก เมื่อเติบโตขึ้นถึงจะใหญ่โตเพียงใดเราก็มิอยากจะทำล่อลอบเดียวกับคนที่เราเคยกลัวมานั้น เป็นความกลัวชนิดที่เคยกลัวกันมาก่อน เรียกว่าอำนาจใจลดหย่อนกว่ากันด้วยความสำนึกในหน้าที่สัมมาคารวะ... ^๒

แต่ในเรื่องขุนช้างขุนแผนยกให้เป็นเรื่องเวทมนต์คาถาอาคม

๕. ไซ้ไสยศาสตร์คุ้มครองตนให้แคล้วคลาดอันตรายและคงกระพันชาตรี
ในเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวไว้อย่างละเอียดว่าแสนตรีเพชรกล้า

^๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "สังข์ทอง," บทละครนอกกรม
๒ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๒๓.

^๒ ศุภร บุนนาค, สมบัติแก้ว (พระนคร : มกุฏศึกษา, ๒๕๐๓), หน้า ๓๐๕.

หมื่นหาญชาดูชัย ขุนแผน พลายงามและทหารคนอื่น ๆ ใช้ไสยศาสตร์เพื่อคุ้มครองตนให้แคล้วคลาดอันตรายและคงกระพันชาตรีอย่างไรบ้าง และใช้อะไรเป็นเครื่องมือ กล่าวคือบางภยโง่เวทมนต์ บางคนใช้เครื่องรางของขลัง เป็นต้น แสดงว่าไสยศาสตร์ประเภทนี้เป็นที่นิยมกันมากในเรื่องขุนช้างขุนแผน เพราะมีปรากฏหลายตอน

วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ยกมาเปรียบเทียบมีการใช้ไสยศาสตร์ประเภทนี้เหมือนในเรื่องขุนช้างขุนแผนคือเรื่องสิงห์ไกรภพและเรื่องลักษณวงศ์

การใช้ไสยศาสตร์กันภัยและทำให้คงกระพัน ในเรื่องสิงห์ไกรภพและลักษณวงศ์มีได้กล่าวละเอียดเท่าในเรื่องขุนช้างขุนแผน ในเรื่องสิงห์ไกรภพกล่าวถึงตอนพระรามวงศ์ใช้มนต์เพื่อทำให้คงกระพันและแคล้วคลาดจากอันตรายเมื่อจะรบกับพวกยักษ์แต่เพียงว่า

"พลายงามมนต์ทรงคงกระพัน ประกอบกันแคล้วคลาดทั้งศาสตร์"^๑

และตอนสิงห์ไกรภพเล่าถึงท้าวจตุรพักตรว่าเป็นผู้มีไสยศาสตร์ทางนี้คือ

"อันองค์ท้าวเจ้าบุรีมีสี่พักตร์ สิทธิศักดิ์ทรงมนต์คลาศดา
เมื่อรบกันพันพาศคเวศศาสตร์ ถูกกายาย่อยยับแล้วกลับดี"^๒

ในเรื่องลักษณวงศ์มีกล่าวแต่เพียงว่าพระฤๅษีสอนวิชาคลาดแคล้วให้ลักษณวงศ์ ดังกลอนว่า

"แล้วชวนสองหลานน้อยผู้กลอยใจ เข้านอนในอาศรมแล้วสวดมนต์
ทั้งคาถาอาคมอันเลิศแล้ว ให้คลาดแคล้วศาสตร์เป็นท่าฝน"^๓

แต่ไม่ปรากฏว่าลักษณวงศ์ใช้คาถาอาคมนั้นในคอนไหน

^๑ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๑๕๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^๓ "ลักษณวงศ์," หน้า ๓๔๘.

ในเรื่องไกรทองนั้น ไกรทองก็คงเป็นผู้ใช้ไสยศาสตร์ทางนี้ เช่นเดียวกับขุนแผนและ
 มายากรอื่น ๆ คั้งที่ไกรทองแล้ว ไกรทองเรียนวิชามาจากนาคินชานานาคูและเมื่อต่อสู้กับชาละวัน
 เรื่องกล่าวว่าไกรทองชนะด้วยเคียววิทยาคม และนางตะเภาแก้วนางตะเภาทองเคยกล่าวว่า
 ไกรทองเป็นผู้ที่ "เสียแรงเรื่องฤทธิเดชเวทมนต์" ^๑ แต่ทำกิริยาอาการเหมือนคนบ้าเพราะ
 คิดถึงนางวิมาลา

๖. ใช้ไสยศาสตร์ทำให้ใคร ๆ เมตตา

ในข้อ ๖ ของบทที่ ๓ ไกรทองถึงตัวละครที่ใช้เวทคือมนต์มหาละลาย
 หรือเวทและสิ่งของเป็นเครื่องมือทำให้ผู้ใหญ่มากกว่าหรือผู้มีอำนาจกว่าเกิดความเมตตาสงสาร
 และช่วยเหลือให้กิจการของตนสำเร็จเรียบร้อยไปด้วยดี เท่าที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน

ในเรื่องลักษณะวงศ์มนตรีโชมนต์สุชีพ ซึ่งเป็นมนต์ที่ใช้ทำให้ใคร ๆ
 เมตตาเหมือนกับในเรื่องขุนช้างขุนแผน คือตอนลักษณะวงศ์จะขอให้ยายมาลีพาเข้าถวายตัวเป็น
 ขาของนางยี่สุ่นนั้น มีกลอนว่า

"พระอ่านมนต์สุชีพให้ยายขึ้น เห็นไม่ขึ้นอารมณ์คงสมหมาย
 จึงว่าวอนอ่อนหวานประโลมยาย" ^๒

สังเกตได้ว่า ผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์ทำให้ใคร ๆ เมตตาเป็นผู้มีรูปร่างงดงาม มีวาจา
 อ่อนหวาน ขวนให้นึกเมตตาอยู่แล้วทั้งเรื่องขุนช้างขุนแผนและเรื่องลักษณะวงศ์

๗. ใช้ไสยศาสตร์ทำให้ผู้อื่นหลงเสน่ห์และรัก

ในข้อ ๗ ของบทที่ ๓ ไกรทองถึงตัวละครที่เป็นชายรูปงาม น่าใจดี
 และกิริยามารยาทนุ่มนวลในเรื่องขุนช้างขุนแผน เป่ามนต์เสน่ห์ค่อมนต์เทพริณจวญ หรือมนต์
 มหาละลายให้ผู้หญิงหลงรัก

^๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "ไกรทอง," บทละครนอกรวม
 ๖ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๔๐๗.

^๒ สุนทรภู่, "ลักษณะวงศ์," นิทานค่ากลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพรวพิทยา,
 ๒๕๐๑), หน้า ๔๗๒.

ในเรื่องลักษณะวงศ์มีการใช้ไสยศาสตร์ทำให้ผู้หญิงหลงรักด้วยเวทมนต์เหมือนกันคือ
 ตอนลักษณะวงศ์ซึ่งเป็นชายหนุ่มรูปงาม ต้องการจะให้นางยี่สุนรักตนจึงใช้วิธีร้ายพระเวท ถึง
 กลอนว่า

"พระชายเนตร เคียงคมประสมเนตร ร้ายพระเวทแล้วประทับด้วยกาดา" ๑

ในเรื่องไกรทอง ไกรทองซึ่งเป็นชายหนุ่มรูปงามและเจ้าชู้ใช้ไสยศาสตร์ ทำให้ผู้-
 หญิงหลงรักและยอมตามใจไกรทองเหมือนกันกับที่นางวันทองยอมขุนแผน คือเมื่อนางวิมาลา
 ยังลังเลใจไม่ยอมตามไกรทองขึ้นบกไปง่าย ๆ ไกรทองก็

	"จึงร้ายเทพธิดาจนป่วยใจ	เป่าไปให้ตองนางกุมภีล" ๒
ซึ่งทำให้	"..... ตองเทพธิดาจนป่วยใจ ซึ่งอาศัยในของทั้งหลาย นึกแต่จะภิรมย์ชมชิต	วิมาลาโศกสัลยหนักหนา ให้แสนเสนาหาเป็นสุขคึก ไม่มีความเสียดายแต่สักหนึค นางจึงลุดคิดตามไป" ๓

และตอนที่นางตะเกาแก้วและนางตะ เกาทองโกรธเคืองไกรทองที่เพ้อถึงนางวิมาลา ไกรทอง
 จึงร้ายมนต์มหาละลาย ดังกลอนว่า

"ว่าพลางร้ายมนต์มหาละลาย แล้วหยิบพิศไต่ยุงเอามุงลง สัพยอกหยอกหยิกกระซิกกระซี้	เป่าไปให้งวงวยลุ่มหลง ชวนน้องสององงค์ให้หลับนอน ถอยที่คักันเหมือนแถกอน" ๔
---	---

๑ สุนทรภู่, "ลักษณะวงศ์," นิทานกำกอลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๔๗๐.

๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "ไกรทอง," บทละครนอกรวม
 ๒ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๓๘๕.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๖.

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๐.

ส่วนในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์และเรื่องสิงห์ไกรภพ ไม่มีการใช้มนต์ให้ผู้หญิงหลงรัก เพราะยกให้เป็นเรื่องของเทพอุสมแล้ว ก็ยอมมีเทพคอยช่วยเหลือให้รักกันอยู่

ในเรื่องสังข์ทองของผู้ใช้มนต์ทำเสน่ห์เป็นหญิงคือ นางจันทาไคมนต์เสน่ห์จากยายสุเมธาก็มักใช้ทำให้ท้าวพรหมหัตถ์ (ท้าวยศวิมล) ทำตามใจและหลงรักจนเสมอ ยายสุเมธานูบอกมนต์ไค้อางถึงมนต์นี้ ถึงกลอนว่า

"แล้วบอกมนต์ครามหาละลวย เป้าโห่งงวยหลงไหล
เพ็ดทูลเชื่อฟังคังใจ ว่าไรเห็นจริงทุกสิ่งอัน" ๑

ส่วนการทำเสน่ห์แบบมีพิธีการคังที่นางสร้อยฟ้าขอให้เดรชวาคช่วยทำพิธีให้ นั้น ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ยกมาเปรียบเทียบก็มีเหมือนกับคือในเรื่องลิลิตพระลอ สิงห์ไกรภพ โศบุตร และสังข์ทอง

ในเรื่องลิลิตพระลอ พระเพื่อนพระแพงขอให้ปู่เจ้าทำเสน่ห์ให้พระลอคิดจะไปหานางทั้งสอง แต่กระทำโดยวิธีเขียนรูปคังรายบทที่ว่า

"เฉียวฉิวถึงที่อยู่ ปู่เอาไม้เลียงไม้ไผ่ ไม้ไผ่ไขว่ลูกกลม เขียนพระตนกลมอยู่กลาง
เขียนสองนางข้างแฉวงค ส่องอนงค์ออกครุฑท้าว โนมนาวชักชวนมา ยันตรมายาราย-
รอบ รายขอบทั้งสี่คู่ ปู่ขุมนต์เมิลไม้ ยางใหญ่ไค้เจ็ค้อม ปู่ปั้นมือคิดค้อม ยอดคัง-
คิดคิน" ๒

ซึ่งทำให้พระลอมมีจิตใจกระสันถึงนางทั้งสอง แต่ก็หม่อมมาแก้ไขได้ ปู่เจ้าจึงทำพิธีใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยวิธีเขียนรูปคังรายว่า

"ปู่เอาขงสามชาย รายยันต์มากกว่าเกา เขียนท้าวเจ้าอยู่กลาง เขียนสอง-
นางชายขวา กอกเจ้าหลารักครึ่ง ชักหึงท้าวชวนเต่า แล้วปู่เป่าตะเคียนใหญ่
เกาอ้อมไซ่สามานย์ ปลายไม้กราลกลมลง ปู่เอาขงปักถลักขึ้น ต้นไม้พินพะพิน

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "สังข์ทอง," บทละครนอกรวม
๒ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๓๔.

๒ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๖๖.

ใบไม้สั้นพะพัด ลัดลูกขิ้นยืนตรง ลมลิวช่งทะทัก พักถูกชงทะทาว ลมสรวาเสียง-
เสียวเฉียวฉิว ปลิวกระพือยาหยุก ถูกพระองค์ท่านไท่ ถนัดคังสองนางได้
ลูบให้แลเห็น องค์น่า" ๑

พระลอจึงต้องเดินทางไปหานางทั้งสอง และไปตายที่เมืองสรองนั้นเอง

ในเรื่องสิ่งทโกรภพ มีการทำเสน่ห์เป็นพิธีคอนาง เทพกนิษฐาให้นางยักษ์ช่วยทำ
เสน่ห์ให้สิ่งทโกรภพหลงรัก การกระทำนั้นใช้ภูษาผ้าสไบของนาง เทพกนิษฐาพันกับผ้าของ
สิ่งทโกรภพแล้วปลุกเสก คังกลอนว่า

"นางยักษ์รับกลับว่าอย่าปรารภ	กลัวจะหลบหลีกห้ามปรามไม่ไหว
เอาผ้าทรงองค์พระภูวไนย	กับสไบที่แม่หม่อมประสมกัน
จะติดคอบริกรรมทำให้ฉิว	มาพันพัวพิสมัยเฝ้าใฝ่ฝัน
ไปฝังป่าช้าที่หลุมผีนั้น	ถึงเจ็ดวันกลับไปเซ่นคงเป็นการ" ๒

ครั้นได้ของต่าง ๆ แล้ว นางยักษ์ก็

"เอาผ้าพันพันติดตะบิครัก	ค้ายคิมมัดเหมือนคังตราสังผี
แล้วเสกปลุกผูกจิตตามพิธี	เอาฝังที่หลุมศพคืนกลบไว้.
ครั้นรุ่งเช้า เขามาวังอยู่ยั้งคิก	ถึงยามคึกกลอมไปทำตามวิสัย
สามราตรีมีพยนต์เข้าคลใจ	ภูวไนยไสยาศหวาควิญญา
พลดวงสามยามประโคมเสียงโครมครัน	สะคุ้งคั้นพันพระองค์หลงแลหา
หวนรำลึกตรีภถึงเทพกนิษฐา	ส่งสารแก้วแววตาจะอาลัย" ๓

และสิ่งทโกรภพก็รีบไปหานาง เทพกนิษฐา จนลืมคิดถึงนางสร้อยสุคา

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๙๕.

๒ สุนทรภู่, "สิ่งทโกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๒๕๗.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

ในเรื่องโคบุตร นางอำพันขอให้เดรกระทำเสน่ห์ให้โคบุตรหลงนางและลืมนางมณี
กังกลอนว่า

"น้ำมันพรายลงละลายน้ำมันจันทน์	แล้วลงย่นคัมภีราราศี
เสกคาถาอาคมตามสังเกต	เคชะเวทเทพริฎจนปั้นปูนจิต
ครั้นเสกเสร็จเจ๊กครึ่งกำลั้งฤทธิ	มานั่งชิกยีนให้สาวใจปลัน
จงเอายันต์นี้ไปใส่ไว้ใต้อาสน์"	

และทำพิธีฝังรูปถ้วย กังกลอนว่า

"ซึ่งปักปากพรายร้ายคะนอง	ผ้าขาวรองพันรูปกษัตริ์รา
รูปอำพันนั้นวางไว้ข้างซ้าย	รูปมณีโคมฉายอยู่ฝ่ายขวา
ทั้งสามรูปเรียงกันเป็นหลั่นมา	ภาวนาจิตตามความสำคัญ
ปลุกผีพรายให้มฤทธิกล้า	รูปฉวาลูกโลกกระโดดหัน
รูปกษัตริ์พลัดจากเมียบลวงพลัน	เข้าอกครูอำพันไว้ทันที
ฝ่ายรูปนางมณีศรีสวัสดิ์	กระเด็นพลัดจากรูปพระทรงศรี
ไปฝังไว้ป่าช้าในราตรี"	

มีรายละเอียดในพิธีก็คล้าย ๆ กับเรื่องขุนช้างขุนแผน ^๓

ส่วนในเรื่องสังข์ทอง พิธีทำเสน่ห์ในตอนนางจันทาขอให้ยายสุเมธาทำเสน่ห์ให้
ท้าวพรหมทัตหลงรักคนและเกลียดชังนางจันท์เทวี เป็นพิธีปั้นรูปเช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน
กังกลอนว่าดังนี้

^๑ สุนทรภู่, "โคบุตร," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
หน้า ๒๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

^๓ กุบหนุ ๓, หน้า ๒๗, ข้อ ๗.

"ว่าแล้วจุดเทียนเข้าศึกษาน
ปลูกเสกกล้วยฤทธิ์วิทยา
ยายเขาจึงสนเอน้ำมัน
ชี้ฝั่งบิศปากผีพราย
กับนางจันทาให้กอดกัน
เอาใส่ไค้ที่นอนนางเทวี
ลงชื่อใส่ใส่เทียนตาม
เสกหมากพลูไว้ใหม่ไค้ชา

โหงพรายสนลานหาญกล้า
มีชาลูกขึ้นทั้งโหงพราย
คอดหานางจันทาขวัญหาย
ปั้นเป็นรูปกายพระกุ่มี
แล้วผูกพันไปค้วยค้ายผี
น้ำมันผีเสกใส่ในเครื่องทา/
สองยามให้หลงลงมาหา
มีมาอย่านับซ้ำสืบไป" ๑

ท้าวพรหมทัตจึงหลงรักนางจันทา และยอมทำตามคำแนะนำของนางทุกอย่าง

๔. ใช้ไสยศาสตร์แปลงกาย

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน มายากรแปลงกายเพื่อแสดงวิชาและไม่ให้คน
จำได้ เป็นการทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน และบางตอนจะมีการแปลง
สิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่ง

ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่จะนำมาเปรียบเทียบจะมีการแปลงกายเช่น
เดียวกัน คือ ในเรื่องลิลิตพระลอ ปู่หมอแสดงฤทธิ์แปลงเป็นชายหนุ่มแล้วกลับเป็นรูปปู่เฒ่า
ตามเดิม ดังรายตอนที่กล่าวถึงปู่หมอเมื่อนางสองพี่เลี้ยงไปพบว่า

"หมอเขายู่เล็งเห็น แสร้งแปรเป็นโคมมลาก เป็นบ่าวภาคย์บ่าวงาม" ๒

และ "บนานเห็นเป็นปู่ รูปเขายู่คุดลาก สองประจักษ์ตกใจ" ๓

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "สังข์ทอง," บทละครนอกกรวม
๒ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๐๑), หน้า ๓๓-๓๔.

๒ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๓๕.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

ส่วนปู่เจ้าสมิงพรายเองเมื่อสองนางไปพบก็แปลงกาย ดังร่ายว่า

"แปรรูปเถาหงอกสกาบ คิ้วขาวขนตาเผือกกระเหลือกกลับเป็น/บัว พิงมลาว
โถมกลองแก่ง งานอรรธแก่้งโองเถง ทรงนั้กเล่งเสสรวล สั้คราญควรวุ้งงามณั้ค
ระบั้คเป็นกลางแก่" ๑

นับว่าเป็นการแปลงกายเพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์ แต่มีใ้บอกว่ไอ้อะไร เป็นเครื่องมือในการ
แปลงกาย

ในเรื่องสิ่งทไ้กรภพ มีกล่าวถึงแต่เพียงว่มีคั้นสรรพยาซึ่งช่วยใ้แปลงกายเป็นรูป
ต่าง ๆ ไ้คือ

"จะกล่าวถึงพินทุมารชาญญ เป็นยาทิพย์เกิดกับสำหรับคิน กึ่งหนึ่งกินเป็นพระยานาคราช กึ่งหนึ่งกินเนื้อเหลือองเรื่องอุไร คอกินน้ำมวกมาจึงยาหาย" ๒	ไ้เฝ้าคั้นสรรพยาในเหวหิน กึ่งหนึ่งกินกลายเป็นนกแก้วไป แสนฉกาจขบถคั้คนคั้คไ้ไสย กึ่งหนึ่งไ้รักกลายเป็นลิงลม
---	---

และสิ่งทไ้กรภพกับพราหมณ์เทพจันคาก็ไ้ล่องไ้ไบไม้ของคั้นสรรพยานั้น แต่มีไ้คั้มีการไ้
เวทมนต์แต่ประการไ้คือ ถือว่เป็นอำนาจและความรู้ของผู้ไ้คั้นสรรพยาใ้เกิดคุณในการ
แปลงกาย

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงนางอองออยซึ่งเป็นผีแปลงกายเป็นหญิงงามไ้ได้ เช่นเดียวกับ
เปรตวันทองแปลงกายเป็นหญิงงามในเรื่องขุนช้างขุนแผน ดังกลอนว่

"จึงแปลงกายกลายเป็นเหมือนเช่นสาว พิงรุ่นราวรูปแฉล้มคุ้แจ่มใส" ๓

นับว่เป็นการไ้ใช้อำนาจในการแปลงกาย

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๔๖-๔๗.

๒ สุนทรภู่, "สิ่งทไ้กรภพ," นิทานคั้กอลนสุนทรภู่ (พระนคร : แพรวพิทยา,
๒๕๐๑), หน้า ๓๒.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

ในเรื่องไกรทองมีการแปลงกายด้วยอำนาจของฤทธิ์แก้วมณีดังที่ชาละวันแปลงเป็นมนุษย์ได้ ตอนหนึ่งเป็นการทำให้นางวิมาลาซึ่งเป็นพระเชษฐภคินีแปลงกายให้เป็นมนุษย์อยู่ได้ด้วยเลขยันต์ ซึ่งเป็นการใช้ความรู้ทางเวทมนต์คาถาของไกรทอง ถึงกลอนที่ไกรทองบอกถึงนางวิมาลาว่า

"ซึ่งกลัวว่าจะกลายเป็นกุมภีล
ไม่อาจออกจากที่ถ้ำได้
ที่จะลงเลขยันต์กันไว้
มิให้รูปกลับเป็นกุมภีล"^๑

ทำให้นางวิมาลาขึ้นไปอยู่บนบกในรูปของนางมนุษย์ได้

ในเรื่องลักษณวงศ์ ในตอนท้าวพรหมหัตถ์ประพาสไพร่มียักษ์แปลงกายเป็นนางงามโศกใช้คาถาอาคม เพื่อให้ท้าวพรหมหัตถ์เห็นเป็นนางงามและหลงความงาม ดังกลอนว่า

"แล้วภาวนาอาคมพรหมประสิทธิ์
เนรมิตรรูปมารบรรดาหลาย
เป็นสาวน้อยทรงสร้อยสังวาลพราว
คุณิณฉายตะล่หลอละออองก์"^๒

ลักษณวงศ์ก็แปลงกายได้ด้วย เพราะได้ศึกษาวิชานี้จากพระฤาษี นอกจากนั้นในเรื่องลักษณวงศ์ก็ยังมีเทวดาแปลงกายเป็นพราหมณ์ เพื่อไม่ให้นางเกสรรู้จักและให้เทพธำมรงค์นางเกสรไว้แปลงกายเพื่อไม่ให้ใครจำได้ แม้แต่ตัวลักษณวงศ์เอง

การแปลงสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งก็มีปรากฏในเรื่องนี้ คือตอนพระลักษณวงศ์แผลงศรเป็นนาค เพื่อใช้เป็นบริวารที่มีอิทธิฤทธิ์ใช้ทำการรบกับท้าวกลศสุริยบาลเป็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ดังกลอนว่า

"จักรพงศ์ทรงพญาพาชิน
ก็แผลงศิลป์เป็นพญาวาสุกรี
เข้าไลรัศมีคพวกทหารลุ่ม
ออกก่ดิ่งกลมเกลื่อนกลาดลงคาน้ำที่
แล้วแผลงซ่าเป็นพญาวาสุกรี
ทำเป็นที่จะเข้ามัจฉษัตรา"^๓

^๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, "ไกรทอง," บทละครนอกกรวม
๒ เรื่อง (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้า ๓๘๓.

^๒ สุนทรภู่, "ลักษณวงศ์," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
หน้า ๓๒๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๖.

นับได้ว่าใช้ไสยศาสตร์ในการแปลงกายเหมือนกับในเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่เพิ่มการแปลงกาย
ควยแหวนควย

ในเรื่องโคบุตร อรุณีให้ขุนมารแปลงกายเป็นแมลงวันสะกิดตามนางทาสีเพื่อจับเส้น
ที่เดรกระอ่ากระทำ คังกลอนว่า

"ท่านจง แปลง เป็นแมงวันให้เร็วรา สะกิดตามอ้อทาสคนนั้นไป
พังมันพุกกิตีศัพท์กับเดร เขา อันตัวเราจะไปก็ไม่ได้
พนาสุรพังสารสำราญใจ ฤทธิไกรกลับแปลงเป็นแมงวัน" ๑

และนางยักษ์แปลงกายเป็นนางงามลงโคบุตร คังกลอนว่า

"แล้วอ่านเวทเพศยักษ์ก็สูญไป งามวิไลนางสาวางศา" ๒

ส่วนการแปลงสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่งก็มีคือ ตอนขุนทหารผูกหุ่นยนต์จากหุ่นหญ้าให้
เป็นยักษ์ เพื่อจับชายชูของนางอำพันตามคำสั่งของท้าวหลวิราช คังกลอนว่า

"เอาเชือกวงคำรง เสกควยวิทยา มีคหุ่นหญ้าวางไว้เหมือนใจจง
บริกรรมเสกซ่าชาวสารซัด เชือกวิบัติเป็นบัลลังก์ที่นั่งหงส์
ทั้งหุ่นหญ้าก็เป็นมารชาฎมรงค์" ๓

การใช้ไสยศาสตร์ในการแปลงกายในเรื่องนี้เหมือนกับในเรื่องขุนช้างขุนแผน และที่แปลก
ออกไปคือ มีการใช้ยาชุบชีวิตคนที่ตายแล้วให้ฟื้นขึ้นมา ซึ่งโคบุตรก็ได้ใช้ชุบชีวิตยักษ์ที่ตายให้
มีชีวิตขึ้นมาอีก ซึ่งควรจะเทียบได้กับการใช้เวทมนต์ ชาวสารเสก ปลุกหุ่นหญ้า หรือเสกใบไม้
ให้มีชีวิตเป็นคอตานเพื่อช่วยทำการรบในเรื่องขุนช้างขุนแผน

๑ สุนทรภู่, "โคบุตร," นิทานก่ำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
หน้า ๒๓๑.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๗.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

ในเรื่องสังข์ทองมีการแปลงกายเป็นเงาะโคยใช้รูปเงาะ และแปลงเป็นสังข์ทอง
นำในบ่อเงินบ่อทอง เป็นการใช้อำนาจวิเศษของของวิเศษนั้น ๆ ลักษณะการแปลงกายจึงแตกต่าง
ต่างออกไปจากเรื่องขุนช้างขุนแผนที่ต้องใช้เวทมนต์คาถาหรือข้าวสารเสก

การแปลงกายในวรรณคดีจึงเป็นไปเพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์อย่างหนึ่ง
เพื่อไม่ให้ผู้อื่นจำได้จะไล่สะควกเมื่อทำการใด ๆ อย่างหนึ่ง และเพื่อทำให้มีบริวารช่วยทำ
การใด ๆ เช่น การรบอย่างหนึ่ง

๕. ใช้ไสยศาสตร์ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ

เมื่อจะทำสงครามหรือแสดงความสามารถของตน ผู้รู้ไสยศาสตร์จะใช้เวท-
มนต์ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีทั้งการใช้เวททำให้หน้าท่วม คาถาทำ
ให้น้ำแห้ง เวทเรียกฝน คาถาเรียกลม และคาถาเรียกไฟ ทั้งนี้เพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์ประการ-
หนึ่ง และเพื่อปราบศัตรูอีกประการหนึ่ง ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ ข้อ ๕

ในเรื่องลิลิตพระลอแม่จะไม่มีการใช้ไสยศาสตร์ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ แต่
ในตอนที่ถูกเจ้าสมิงพรายจะปรากฏตัวให้นางรินนางโรยเห็นตัว ก็มีปรากฏการณ์มืดครึ้มแบบนิค-
ธรรมาคาคือ

"เห็นทิวเหมือนจรดลุ่ม ชรลุ่มบนเวหา สองสงกาทะใจ สองประนมมือไหว
รอยปู่เจ้าเวรมา" ๑

ในเรื่องสิงห์ไกรภพและพราหมณ์เทพจินดาหนีพินทุมาร ขณะที่จวนตัวก็ใช้ไสยศาสตร์
ทำให้เกิดฝน พินทุมารจึงอ่านมนต์แก้ตั้งกลอนว่า

"เห็นยักษ์มาไกลก็ร้ายเวท	แสนวิเศษสุริยฉายก็หายแสง
เป็นท่าฝนอนธการขึ้นกลางแปลง	เข้าเคียงแข่งโอบยิบตะบึงมา
ฝ่ายขุนยักษ์ศึกดาวราฤทธิ	ครันมีคมมิไค้เห็นโอรสา
ก็รู้ว่าลูลูกรักทำศึกคา	อ่านมหาเวทมนต์ที่สอนไว้
พระยามารอ่านมนต์สำหรับแก้	ก็ปรวนแปรเสื่อสร้างสว่างไสว
ฝ่ายสองบุตรสุดสวาทคลาดออกไป	ยิ่งโลกโล้โดยกวนจวนจะทัน" ๒

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๕๖.

๒ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิตานค่ากลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพรวพิทยา,
๒๕๐๑), หน้า ๔๕.

นับได้ว่าในวรรณคดีที่ยกมาเปรียบเทียบมีการใช้ไสยศาสตร์ ทำให้เกิดปรากฏการณ์เหมือนกับ
ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เพียงแต่น้อยประเภทกว่าเท่านั้น และใช้เพื่อเอาตัวรอดมิใช่เพื่อต่อสู้

๑๐. ใช้ไสยศาสตร์เลี้ยงผีไว้เป็นบริวาร

การเลี้ยงผีไว้เป็นบริวารมีปรากฏอย่างละเอียดในเรื่องขุนช้างขุนแผน
ตั้งแต่วิธีการเลี้ยงผี แต่ในวรรณคดีที่ยกมาเปรียบเทียบไม่มีปรากฏเท่านั้น

ในเรื่องลิลิตพระลอมีแต่เพียงกล่าวว่ามีเมืองรบกับผีป่าของ ปู่เจ้าสมิงพราย
ซึ่งคงจะเลี้ยงผีไว้เป็นบริวารให้ทำการต่าง ๆ ได้ตามใจปู่เจ้าดังที่ว่า

"เทียบพลผีเสร์จสรบ ปู่ก็บังคับทุกประการ / จึงบอกสารอันจะใช้ ให้ทั้งยา-
ทั้งมนต์ บอกทั้งกลกระทำ ไทหาย่าเขาเผือก มนตราเหือดหายศักดิ์ ให้อารักษ์-
เขาหนี ผีเขาแพแล้วไซร้" ๑

และ "มากลากลากกันแค้น ผีแขกแค้นเข่นคุก ผีแดนรุกรบพุ่ง เล่นโลยุงโลกเด่น
บ้างหลบบ้างหลีกเร้น บ่ได้ตอบตี" ๒

ในเรื่องที่ยกมาเปรียบเทียบจึงไม่มีการใช้ผีมากเท่าในเรื่องขุนช้างขุนแผน

๑๑. ใช้ไสยศาสตร์ปราบศัตรูที่เป็นผี

ตัวละครในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการศึกษาเวทมนต์ที่ใช้ปราบผี แต่ในเรื่อง
ที่ยกมาเปรียบเทียบไม่ได้กล่าวถึงการศึกษาวิชานี้จึงไม่มีการใช้เวทมนต์ปราบ ในเรื่อง -
สิงห์ไกรภพ สิงห์ไกรภพจะปราบนางอองออยซึ่งเป็นผีก็ใช้กระบองและจักรซึ่งเป็นอาวุธวิเศษ
ปราบ ดังกลอนว่า

"พระแคนนักรักกระบองรองสำทับ กระเทียมโถมโถมจับจิกเกศ
ตีผีคืบผิงลมจมฐูลี แล้วซ้ำตีจะให้ตายวายชีวา
มันร้องกรีกหวีดหวิวคชยาโคดม ลูกกระโศกโลกผิงหลังถลา
พระไกรชนางขวางจักรอันศักดิ์ ถูกซาซาซากสิ้นยังคืนเคี้ยว" ๓

๑ ลิลิตพระลอ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๔๕-๔๖.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

๓ สุนทรภู่, "สิงห์ไกรภพ," นิทานค่ากลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๑๗๖.

การปรามผีโดยใช้ไสยศาสตร์กระทำจึงต่างจากเรื่องขุนช้างขุนแผนในแง่เครื่องมือกระทำ

๑๒. ใช้ไสยศาสตร์ปลุกเสกหรือเสกของให้ศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ทำประโยชน์อย่างอื่นต่อไป

คงได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ ข้อ ๑๒ ว่าในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการใช้ไสยศาสตร์เสกสายสิญจน์ เสกน้ำคัคคม เสกข้าวสาร ปลุกเสกเครื่องราง ปลุกเสกหุ่นหย้า ปลุกเสกคาบฟ้าพื้น และปลุกเสกกุมารทอง

ในเรื่องสิ่งทไกรภพมีการเสกทรายให้เป็นมนุษย์ คือคอนสิ่งทไกรภพจะช่วยท้าวอินทกุมารต่อสู้กับท้าวจตุรพักตร์ ดังกลอนว่า

"ให้เอาทรายรายรอบขอบปราการ แล้วโอบอ่านอาคมเป่าลมไป
บรรดาทรายกลายเป็นเช่นมนุษย์ ถืออาวุธหอกปืนยิงไสว" *

ในเรื่องโคบุตรมีนางยักษ์แปลงกายแล้วใช้เวทมนต์เสกเป็นดำเมื่อล่วงโคบุตรมาอยู่ควย ดังกลอนว่า

"ยักษ์นี่จิตใจเห็นไกลคำ นิมิตดำควายพระเวทของยักษ์" ๒

นอกจากนี้มีการปลุกเสกหุ่นหย้า โดยใช้เวทมนต์และข้าวสารเสกดังกล่าวไว้ในเรื่องการแปลงสิ่งหนึ่งให้เป็นอีกสิ่งหนึ่งแล้ว

การปลุกเสกอารุสนั้นไม่มีปรากฏในเรื่องใด ๆ เหมือนกับที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ในวรรณคดีที่นำมาเปรียบ ตัวละครเอกจะได้อารุสพิเศษจากผู้วิเศษ คือในเรื่องไกรทองมีมิกหมอ หอกสะคะโลหะ และยันต์ใช้ปรามจระเข้

ในเรื่องสิ่งทไกรภพ รามวงศ์มีศร จักร และคทา เป็นอารุส

ในเรื่องโคบุตร โคบุตรมีแก้วซึ่งเป็นของวิเศษใช้เหาะได้

ในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ พระสมุทรโฆษมีพระขรรค์ซึ่งได้จากวิชาธรใช้

เหาะได้

และ ในเรื่องสังข์ทอง สังข์ทองมีมหาจินดามนต์ ใช้เรียกเนื้อเรียกปลาได้

* สุนทรภู่ "สิ่งทไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๑๑๘.

๒ "โคบุตร," หน้า ๕๖๘.

๑๓. ใช้ไสยศาสตร์มัดเป่าหรือแก้การกระทำประทุษร้ายผู้อื่น

ขุนแผนในเรื่องขุนช้างขุนแผนช่วยดอนเสนห์ที่นางสร้อยฟ้าขอให้เถรชวาค
ทำให้พระไวยหลงรักตน ในวรรณคดีที่ยกมาเปรียบเทียบบัณฑิตก็มีการใช้ไสยศาสตร์แบบนี้เหมือนกัน
คือ

ในเรื่องลิลิตพระลอ มีแม่คนมาทำพิธีแก้เสนห์หรือดอนเสนห์ให้พระลอเล็กเพื่อนฝูง
พระเพื่อนพระแพง

ในเรื่องสิงหไกรภพ มีพราหมณ์เทพจินดาแก้เสนห์ที่นางเทพกนิษฐาให้นางยักษ์ทำให้
สิงหไกรภพหลงรักนางเทพกนิษฐา ดังกลอนว่า

ตั้งบายศรีพลีมิตรให้จักแจจ	พร้อมตำแหน่งจัดศุภมฤกรมวัง
ให้ทารถกทขวยยืนทั้งแปดทิศ	ลงยันต์ปักกลางศิระะปิดมัจ
ถือเทียนชัยไว้ทุกคนบนบัลลังก์	เจ้าพราหมณ์นั่งกลางอ่านโองการมนต์
ร้องเรียกผีปีศาจมากลางกลุ่ม	เป็นเมฆคลุมคำฟ้าเวหาหน
กินเหล้าเข้ากราวเกรียวมัดเคี้ยวคล	ลูกเด็กคนยืนอยู่ข้างบูรพา
ถือเทียนชัยไฟสว่างออกทางหลวง	คนทั้งปวงไพร่นายทั้งชายชวา
เด็กเดินออกนอกกำแพงลัดแลงมา	ถึงป่าชาหลุมผีที่สำคัญ
ซุกลงไปใต้ม้าผูกคราสัง	รูปคนทั้งสองสัมผัสนคราสน
พวกขุนนางต่างเอาปากกลับมาปล้น	อภิวันท์ทูลความพราหมณ์จินดา/
เจ้าพราหมณ์ทำน่ากรครกชำระ	ผ้าสละหลุคสลายคลายคาธา
เห็นหนังสือชื่อเทพกนิษฐา	กับภูษาชุบสรงของทรงธรรม
พวกขุนนางต่างหมายเห็นคลายคลั่ง	ควมมนต์ขลังเคลื่อนคลายสายกรสน
ต่างชมฤทธิวิทยาเจ้ามารัน" ๑	

๑ สุนทรภู่ "สิงหไกรภพ," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑), หน้า ๒๗๔-๒๗๕.

ในเรื่องโคบุตร อรุณแก่เสนต์ที่นางอำพันให้เอกรระอำท่าเสนต์ให้โคบุตรหลงรักจน
 ค้างกลอนว่า

"ยักษ์กระหวัครักแชนเป็นครุหอก	เอาเชือกรัดโยงคิกกับทาสา
แต่หัวผีที่ภูฎิกาศกา	กับตำราคุณไสยน้ำมันพราย
อรุณน้อยสั่งให้รอยเอาหัวผี	ผูกคอเอกรกับทาสีมาถวาย
ทั้งตำราผาหอบผูกคอตะพาย	ให้นำไปชุกุรูปันที่ฝั่งมา" ๑

๑๔. ใช้ไสยศาสตร์สะเคาะเคราะห์

ในข้อ ๑๔ ของบทที่ ๓ ไก่กล่าวถึงการใช้ไสยศาสตร์ในการสะเคาะ -
 เคราะห์ โดยพระภิกษุสงฆ์ทำน้มนต์สะเคาะเคราะห์ให้เป็นการทำให้เคราะห์ร้ายหมดไปใน
 เรื่องขุนช้างขุนแผน

เนื่องจากในวรรณคดีที่ยกมา เปรียบเทียบมักไม่มีบทบาทของพระภิกษุสงฆ์
 จึงไม่มีกล่าวถึงการใช้ไสยศาสตร์สะเคาะเคราะห์โดยวิธีทำน้มนต์

ไสยศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ ที่ยกมา เปรียบเทียบกับในเรื่องขุน-
 ช้างขุนแผนนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ จนเรียกได้ว่าเป็นแบบฉบับซึ่งอาจเป็นเพราะ
 คนสมัยของขุนช้างขุนแผนนั้นมีความเชื่ออย่างนั้นก็เป็นได้ กวีจึงสะท้อนภาพสังคมออกมาในรูป
 ของวรรณคดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ สุนทรภู่ "โคบุตร," นิทานคำกลอนสุนทรภู่ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๐๑),
 หน้า ๒๓๑.